

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Základní složky gramotnosti: jak rozpoznat obtíže osob s nízkou funkční gramotností a jak postupovat při jejich odstraňování

RNDr. Jana Straková, Ph.D., Dům zahraniční spolupráce

Úvod

V letech 2009 - 2013 se uskutečnil ve 24 vzdělávacích systémech včetně České republiky Mezinárodní výzkum kompetencí dospělých PIAAC (OECD Programme for the International Assessment of Adult Competencies). Výzkum byl součástí strategie OECD zaměřené na rozvoj a aktivaci dovedností a jejich efektivní využívání (OECD Skills Strategy). Cílem výzkumu PIAAC bylo zjistit, co dospělí umějí, jak se dále vzdělávají a jaké dovednosti potřebují na pracovišti i v běžném životě.

V rámci výzkumu PIAAC byly zkoumány osoby ve věku 16–65 let prostřednictvím testů a dotazníků. V testech byly hodnoceny čtenářská a numerická gramotnost a dovednost řešení problémů v prostředí informačních technologií. Respondenti byli vybíráni prostřednictvím pravděpodobnostního výběru. Testování probíhalo v domácnostech na přenosných počítačích a prováděli ho speciálně vyškolení tazatelé. Respondentům, kteří nebyli schopni absolvovat testování na počítači, byl k dispozici písemný test, který ovšem obsahoval pouze hodnocení z numerické a čtenářské gramotnosti – řešení problémů bylo testováno výlučně elektronicky. V ČR byla získána data od 6102 respondentů, dosažená návratnost činila 66 %.

V předcházejících výzkumech dospělých bylo opakovaně konstatováno, že měřicí nástroje jsou málo citlivé pro měření čtenářských dovedností dospělých, kteří se pohybují na dolní hranici čtenářského spektra. Informace o specifických nedostatcích a potřebách těchto respondentů jsou však mimořádně důležité pro zacílení dalšího vzdělávání, které by mělo čtenářské nedostatky odstranit. Proto byl do výzkumu PIAAC zařazen samostatný modul sloužící k měření základních čtenářských dovedností, které jsou základem k osvojení pokročilejších dovedností testovaných v testu čtenářské gramotnosti.

Cílem této zprávy je představit koncept hodnocení základních čtenářských dovedností ve výzkumu PIAAC a popsat výsledky tohoto hodnocení v zúčastněných zemích a v České republice. Volba oblastí hodnocení a použité úlohy ukazují, na budování jakých dovedností je vhodné se zaměřit v situaci, kdy se snažíme rozvíjet základní čtenářské dovednosti u osob s nízkou úrovní čtenářské gramotnosti. Výzkum ukázal, že v České republice je takových osob málo. Zpráva proto neobsahuje žádné podrobné analýzy této skupiny ani specifická doporučení týkající se jejího vzdělávání.

1. *Koncepce hodnocení základních čtenářských dovedností*

1.1 Vymezení oblasti

Hodnocení základních čtenářských dovedností použité ve výzkumu PIAAC je založeno na obecném principu, že porozumění (tedy procesy „konstruování významu“ při čtení) je založeno na znalosti toho, jak je ten který jazyk reprezentován prostřednictvím určitého způsobu zápisu. Úroveň dovednosti jedince při práci s grafickým záznamem může být stanovena pomocí úloh, které prověřují čtenářovy schopnosti při zpracování prvků psaného jazyka, tj. písmen/znaků, slov, vět a větších souvislých úseků textu.

Úlohy pro měření dílčích dovedností mají v první řadě pomoci lépe porozumět „čtenářským“ profilům těch dospělých, kteří se nacházejí na spodních příčkách žebříčku čtenářské gramotnosti. Pro porozumění či pochopení smyslu textu jsou v každém případě nezbytné dovednosti *dekódování a rozpoznávání slov*. Povaha schopností, které čtenář potřebuje k dekódování/rozpoznávání slov,

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

však vysoce závisí na povaze příslušného jazyka a na systému jeho zápisu. Mezi aspekty, které ovlivňují obtížnost rozvoje dovedností žáka, patří skutečnost, zda je typ zápisu alfabetský, sylabický, logografický či je kombinací těchto typů, míra pravidelnosti vztahů mezi mluveným jazykem a způsobem jeho zápisu a způsob, jakým jsou morfologické a gramatické/syntaktické vlastnosti jazyka zakódovány do slov. Z těchto důvodů je obtížné zajistit srovnatelnost mezi jednotlivými jazyky. Pro její dosažení bylo potřeba zhodnotit zdroje obtíží při nabývání dovedností potřebných pro práci s tištěným textem mezi různými jazyky a vyvážit tuto obtížnost ve všech zadáních a úlohách. I když je obtížné vytvořit úlohy a úkoly, které by umožnily jednoduché porovnávání mezi různými jazyky, na národní úrovni může hodnocení základních čtenářských dovedností podat užitečný vhled do procesů učení, výuky a vzdělávací politiky, které pomohou úroveň osob s nízkou gramotností zvýšit.

Úlohy zaměřené na zhodnocení základních čtenářských dovedností jsou navrženy tak, aby přispěly k porozumění takovým dovednostem, které jsou vstupním předpokladem pro to, aby mohli čtenáři dosáhnout výkonu na vysoké úrovni čtenářské gramotnosti. Pomáhají popsat, co dokáží dospělí s nízkou gramotností, a tvoří tak základnu informací pro oblast učení, výuky a vzdělávací politiky, které mají pomoci dospělým s nízkou gramotností jejich gramotnost zvýšit. Z dílčích dovedností se PIAAC zaměřil na ty, které lze nejlépe použít pro srovnání mezi různými zeměmi, a to na slovní zásobu, na porozumění větám a základním textovým pasážím a na plynulost při jejich zpracovávání. V následujících oddílech je každá z těchto dílčích dovedností pojednána samostatně.

1.2 Význam slov (tištěný text)

Rozpoznávání písmen abecedy je základním předpokladem pro rozvoj čtenářské dovednosti ve všech systémech, kde má zápis podobu alfabetského písma. Trénování schopnosti přiřadit odpovídající název písmene k tištěnému symbolu a naopak je nejzákladnějším krokem k osvojení souladu vizuálního zobrazení a zvuku.

O nabytých dovednostech však lépe než samotné přesné rozpoznávání názvů písmen vypovídá to, zda tento důležitý systém symbolů je již u zkoumaného jedince automatizován. Většina modelů rozvoje čtení uznává jako klíčovou čtenářskou dovednost rychlé, automatické vizuální rozpoznání slov. Skutečné tištěné slovo, které je v alfabetských jazycích vizuálně prezentováno pomocí hlásek, je zpracováno pomocí percepčně kognitivního systému a transformováno do sémantického (významového) a fonologického (na zvuku založeného) kódového systému. Sémantické a fonologické systémy, které byly popsány pro čtení, jsou tytéž kognitivní systémy, které se obecně používají pro jakékoli porozumění jazyku. Na základě toho lze říci, že vizuální rozpoznávání slov „vyživuje“ obecnější systém zpracovávání jazyka užívaný při poslechu jazyka. Jinými slovy, cílem rozpoznávání slov je umožnit plné využití jazykové dovednosti k tomu, aby se v průběhu kognitivního zpracování co možná nejdříve dospělo k pochopení významu textu či k porozumění.

Existují dvě behaviorální dovednosti, které svědčí o pokroku v rozpoznávání slov. První dovedností je, když jedinec nahromadí znalosti o vizuální podobě slov, které se reálně vyskytují v jazyce, ve kterém čte. Většinu těchto běžných tištěných slov má většina zkušených mluvčích daného jazyka ve své mluvené/poslechové slovní zásobě/slovníku. Přesné a rychlé rozpoznávání běžných slov je silným ukazatelem efektivity a zběhlosti v rozpoznávání slov obecně. Druhou a podstatnější dovedností je schopnost dekódovat slova (bývá též označována jako schopnost „vypořádat se se slovy“ či dešifrovat je). Tato dovednost umožňuje, abychom usuzovali na pravděpodobnou výslovnost tištěných slov nebo naopak na pravopisně přijatelný zápis slyšených slov. Z míry, v jaké je jednotlivec schopen přečíst (aniž by znal kontext) vybraný vzorek těchto běžných a dobře známých slov, můžeme usoudit, kolik slov v textu je daný čtenář schopen rozpoznat. Nelze ovšem s přesností říci, zda byla tato slova zpracována spíše jako vizuální podněty, nebo jako slova, která lze dekódovat. Rozdíl spočívá jak v odlišné míře zpracování, tak i v odlišném druhu zpracování. Vizuálně rozpoznané slovo je tištěné slovo, které jedinec viděl dostatečně často, aby je dokázal rozpoznat, od pohledu, naproti tomu

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

u nových slov a pseudoslov musí použít své znalosti dekodování (konkrétně znalosti o shodě vizuální a zvukové podoby slova), aby dospěl ke správné výslovnosti. Pro zvládnutí pokročilého čtení jsou obě tyto dovednosti nezbytné a zkušenosti čtenáři je v průběhu četby rychle, automaticky a strategicky zapojují podle aktuální potřeby.

Výzkum PIAAC se snaží zjistit, zda jednotlivci dokáží rozlišit tištěná slova, která jsou součástí každodenní poslechové slovní zásoby průměrných dospělých, kteří jsou mluvčími daného jazyka. V rámci daného jazyka je proto kladen důraz spíše na každodenně užívaná slova než na odborné technické a vědecké termíny. Takovým každodenně užívaným jazykem by byl například jazyk používaný při nakupování či v rozhovoru s přáteli nebo jazyk populárních médií, jako jsou noviny, rozhlas a televize. Jde tedy o takovou slovní zásobu, která je v nejvyšší míře srovnatelná mezi různými obyvateli dané země. Účelem měření slovní zásoby v tomto výzkumu není ani tak zmapovat plný rozsah slovní zásoby daného jedince, jako zjistit, zda by zkoumaní dospělí při četbě textu porozuměli těm slovům, kterým by byli rozuměli, kdyby je slyšeli.

Lze očekávat, že s rozvojem čtenářské dovednosti jedinec nabude větší obratnosti v učení se novým slovům v textu, a to nezávisle na tom, zda je již slyšel používat v kontextu mluveného jazyka. Dovednost *dekodovat* slova se jeví jako klíčová jak pro funkci čtení jako zdroje poznávání nových slov, tak i pro značnou schopnost porozumět čtenému textu (pro vyvození významu z kontextu). S nárůstem čtenářských dovedností lze očekávat, že známá, v jazyce velmi frekventovaná slova budou v textu rozpoznávána snadno a automaticky. Termínem „*rozpoznávání slov*“ odkazujeme na paměťové stopy slov, která čtenář běžně vidá ve čteném textu. Proto jsou obě tyto základní dovednosti – dekodovat i rozpoznávat slova – předpokladem pro schopnost rozvíjet slovní zásobu o slova z tisku, ačkoliv to není totožné se znalostí významu slov. V testu je tedy sledována slovní zásoba spolu se schopností dekodovat slova a rozpoznat jejich smysl. Na základě těchto poznatků je pak posuzován výkon jedince. Respondenti mají k dispozici slova, která se v daném jazyce běžně vyskytují, a následně vybírají z několika ilustrací znázorňujících běžné věci (např. kniha, židle, kočka). Nebo je účastníkům šetření ukázán obrázek a jsou vyzváni, aby ze sady slov vybrali to, které nejlépe odpovídá obrázku. Vždy se jedná o výběr takových položek, u kterých lze předpokládat, že je zná většina dospělých lidí.

Obr. 1 Ukázka úlohy – Rozpoznávání slov

V úkolech Významu slov se po účastnících žádá, aby zakroužkovali slovo odpovídající obrázku.

ucho

čepice

ret

struhadlo

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

srna

les

květina

židle

1.3 Zpracovávání vět

Řada psychologických studií čtení ukazuje, že věta je přirozenou samostatnou jednotkou při čtení souvislého textu. Zkušený čtenář se obvykle na konci každé věty zastaví a zpravidla proběhne řada operací – začlenění výpovědí dané věty, úsudky na základě odkazů, propojování jednotlivých významů se znalostmi, jimiž již čtenář disponuje, s tím, co si již z dané pasáže textu v průběhu čtení zapamatoval, a rozhodování o tom, které podstatné významové prvky si má udržet ve své pracovní paměti. Každá věta tedy vyžaduje jak syntaktické, tak sémantické zpracování. Regulací obtížnosti slovní zásoby ve větě (tj. použitím jednoduchých slov, která jedinec dokáže rozpoznat a zná jejich význam) lze obtížnost vět obměňovat. Tím získáme ukazatel výkonnosti, kterou zkoumaný jedinec v oblasti základního zpracovávání sémantického (skladebného) významu daného textu vykazuje. Doporučenou strategií je měnit délku vět v rámci základní gramatické struktury a měnit logické vztahy, které vytvářejí význam. Při měření složky zaměřené na zpracování vět je délka věty nebo její složitost proměnlivá. Dotazovaný má za úkol rozhodnout, zda věta dává smysl, a to buď srovnáním s tím, co je považováno za všeobecné znalosti o světě, nebo na základě vnitřní logiky této věty.

Tento požadavek je v souladu s cílem hodnotit čtení, který je obsažen v konceptuálním rámci pro PIAAC. Dokonce i na té nejzákladnější úrovni čtení je třeba, aby čtenář při zpracovávání smyslu věty vztáhl její smysl ke svým všeobecným znalostem, a tak posoudil její věrohodnost. To znamená, že nemůžeme vždy věřit všemu, co čteme. Tento typ čtenářské úlohy tedy měří základní zpracování významu věty a současně monitoruje její základní pochopení a vyhodnocení. Hlavním záměrem je zjistit, zda respondenti dokáží uplatnit své existující jazykové dovednosti v kontextu čtenářské gramotnosti, nikoli zda mají vyšší úroveň slovní zásoby či všeobecné znalosti, syntaktické/gramatické znalosti nebo logické myšlení. Tyto schopnosti jsou sice rozhodující pro všechny úrovně čtenářské dovednosti, nicméně v úloze, která má měřit základní čtenářské dovednosti, se snažíme jejich vliv omezit. Jsou začleněny spíše do úloh v hlavním výzkumu čtenářské gramotnosti. Na základní úrovni čtení nás zajímá elementárnější utváření významu, které je dále stavebním prvkem pro vyšší úrovně dovednosti porozumění. Úlohy zaměřené na jednoduché posouzení toho, zda věta dává smysl, jsou navrženy proto, aby u zkoumaných jedinců posoudily základní schopnosti doslovného chápání.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Obr. 2 Ukázka úlohy – zpracování vět

V úkolech na zpracovávání vět se po účastnících žádá, aby se rozhodli o smysluplnosti věty na základě vztahu ke skutečnému světu nebo vnitřní logiky věty. Respondent po přečtení věty zakroužkuje ANO, pokud věta dává smysl, a NE, pokud věta smysl nedává.

Ukázky vět:

Tři dívky snědly píseň.	ANO	NE
Muž řídil zelené auto.	ANO	NE
Nejlehčí balón plul po jasném nebi.	ANO	NE
Pohodlný polštář je měkký a skalnatý.	ANO	NE
Osoba, které je dvacet let, je starší než osoba, které je třicet.	ANO	NE

1.4 Porozumění běžným textovým pasážím

Zkušení čtenáři čtou rychle, efektivně a plynule (potichu i nahlas). Plynulost četby nám minimálně ukazuje, že procesy vizuální identifikace slov dokáží efektivně zásobovat systémy zpracování jazyka (pracovní paměť), čímž jim umožňují vytvářet výstupy. Tyto výstupy však nemusí nezbytně vést ke konstruování významu či k porozumění tak, jak si je běžně představujeme. Jde-li o běžné texty, dokáží je zkušení čtenáři číst nahlas dosti plynule, aniž by se zabývali jejich významem. V každém případě se však definice plynulosti hlasitého čtení jako relativně bezchybného čtení jednoduchých pasáží nahlas a běžným tempem řeči ukázala být spolehlivým a věrohodným ukazatelem zapojení některých základních dovedností. Empiricky se osvědčil záměr šetřit základní plynulost čtení a porozumění prostřednictvím indikátoru, který staví na úlohách, které hodnotí tyto dovednosti na základě čtení potichu (pro sebe). Jde o úlohy typu povinného výběru správné odpovědi z několika možností, kdy respondent v průběhu četby vybírá v určité pasáži věty správné slovo, která ji doplňuje, a zamítá tak jinou nevhodnou volbu. Tato nesprávná možnost volby (distraktor) by přitom měla být pro čtenáře se základními dovednostmi chápání zřetelně nesprávná, ať už po gramatické nebo sémantické stránce. Ke zpracování základního významu krátké pasáže je přitom třeba zapojit schopnosti dekodování, rozpoznávání slov, znalost slovní zásoby a zpracovávání vět. Plynulý a efektivní výkon v tomto základním a v samotném textu ukotveném čtenářském úkolu je stavebním kamenem pro zvládnutí delších, složitějších textů a úkolů čtenářské gramotnosti.

Abychom umožnili srovnání mezi zeměmi, je nejhodnější poskytnout účastníkům tolik času, kolik potřebují k dokončení každého úseku, a pak zaznamenat celkový čas potřebný k dokončení. Vlivem faktorů vycházejících z dané kultury, jazyka a písemného systému se totiž může průměrná rychlost čtení zkušených čtenářů v různých zemích lišit. Pro většinu dospělých s nízkými dovednostmi bude pro účely odhadu jejich základních schopností porozumět textu postačovat, když změříme, jaké přesnosti odpovědi dosáhli. U velmi nezkušeného začínajícího čtenáře se tak hodnocení schopností bude opírat o základní porozumění textu. Čas potřebný k dokončení nám dodá již jen velmi drobné doplňující informace o jeho dovednostech.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Zkušený čtenář by měl být schopen vybrat správné odpovědi rychle, bez námahy a pokračovat dál v četbě normálním tempem. Tím, že byly shromážděny informace o výkonech specifického vzorku zkušených čtenářů v každé zemi, bylo možno sestavit měřítko, které na základě relativního poměrování podává informace o efektivitě/plynulosti výkonu skupiny dospělých s nižšími až středními dovednostmi v té které zemi. Z toho vyplývá, že o dospělých s nízkými dovednostmi, kteří dosáhnou vysokého skóre v přesnosti při zpracování tohoto úkolu, lze říci, že mají nějaké základní dovednosti chápání, nicméně se v porovnání se zkušenými čtenáři stále odlišují v míře efektivitě zpracovávání plynulých textů.

Obr. 3 Ukázka úlohy – porozumění textovým pasážím

V úlohách zjišťujících porozumění textu se po účastnících žádá, aby si přečetli určitou pasáž textu a zakroužkovali slovo, se kterým bude mít daná věta smysl.

Úryvek 2: Dopis šéfredaktorovi

Pro šéfredaktora: Včera bylo oznámeno zvýšení cen jízdného v autobusech. Od příštího manžela / měsíce cena vzroste o dvacet procent. Jezdím autobusem každý den, a jsem tudíž tímto chodidlem / nárůstem pohoršen. Chápu, že ceny benzinu / studenta vzrostly. Chápu i to, že cestující musí platit přiměřenou cenu / ještěrku za dopravu autobusem. Jsem ochoten platit o něco více, protože se autobusem musím dostat do cíle / práce. Nárůst / strýc o dvacet procent je však příliš.

Takový nárůst je těžko přijatelný zvláště tehdy, když vidíte plány města na vybudování nového sportovního stadionu. Městská rada utratí za tento projekt miliony, a to i přesto, že už jeden výzkum / stadion máme. Kdybychom odložili stadion, část peněz by se dala použít na dorovnání nárůstu autobusového jízdného / výhledu. A pak, za pár let, bychom se mohli rozhodnout, zda skutečně potřebujeme novou sportovní látku / arénu. Dejte prosím městské radě najevo, že vám na tomto tématu záleží, a navštivte příští veřejné zasedání / konstrukce.

2. Lokalizace a implementace testu v ČR

2.1 Překlad a adaptace testu základních čtenářských dovedností

Test základních čtenářských dovedností byl do českého jazyka překládán z angličtiny. Součástí překladu byla též adaptace testu, která probíhala podle přesně stanovených pravidel.

2.1.1 Adaptace rozpoznávání slov

V případě rozpoznávání slov byla dodržována následující pravidla:

- v případě, že správné řešení bylo nejdelším slovem, byl jeden z distraktorů volen tak, aby byl minimálně stejně tak dlouhý
- distraktor 1 byl volen tak, aby patřil do stejné sémantické kategorie jako správné řešení.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- distraktor 2 byl volen tak, aby začínal stejným písmenem nebo skupinou písmen jako správné řešení
 - distraktor 3 byl volen jako často používané slovo, které bylo delší než nejkratší a kratší než nejdelší slovo, ale nezačínalo stejným písmenem nebo stejnou skupinou písmen jako správné řešení
- Test obsahoval 34 slov. Při adaptaci bylo dále dbáno o to, aby
- všechny distraktory byly často používanými, konkrétními slovy
 - v každé skupině slov byl každý distraktor použit pouze jednou
 - distraktory neobsahovaly takové lingvistické aspekty, které by ihned ukázaly, že distraktor je nesprávný
 - distraktory neměly odlišnou délku od správného řešení
 - distraktory měly rozmanitou délku nebo naopak všechna slova byla stejně dlouhá
 - pořadí správného řešení a distraktorů bylo stejné jako v anglickém originále.

2.1.2 Adaptace zpracování vět

Věty byly voleny tak, aby se týkaly situací a aktivit, se kterými se dospělí běžně setkávají v každodenním životě. Složitost vět byla modifikována přidáváním dalších větných členů k základní gramatické struktuře sestávající z: podstatného jména+slovesa+předmětu.

Zde se nepředpokládala nutnost modifikace spočívající v používání specifických národních výrazů. Při překladu docházelo k nutným úpravám při zachování té části věty, která byla rozhodující pro rozhodování o smysluplnosti.

Test obsahoval 22 vět. Obtížnost vět se zvyšovala prostřednictvím přechodu od jednoduchých vět k jednodušším a následně složitějším souvětím, která obsahovala rozmanité příčinné a jiné souvislosti.

2.1.3 Adaptace textových pasáží

Testový sešit obsahoval 3 textové pasáže s rozdílným obsahem, který se vztahoval k běžnému životu dospělých lidí. V některých místech v textu měli respondenti na výběr ze dvou slov, přičemž měli za úkol vybrat to, které do textu významově patří. Z hlediska větné stavby, gramatiky, použitých slov a obsahu se jednalo o nenáročné texty, jejich obtížnost se nicméně zvyšovala. I správná řešení i distraktory byly voleny tak, aby sestávaly z běžných výrazů, které respondenti určitě znají.

Při překladu textových pasáží byla dodržována tato pravidla:

- byla důsledně zachována obtížnost textu a jeho základní význam
- místa a jména mohla být změněna na místa a jména běžná v každé ze zúčastněných zemí
- slova na výběr mohla být v případě potřeby přesunuta na jiné místo ve větě
- distraktor a správné řešení nesměly být voleny tak, aby měly identické skupiny písmen (např. teleskop, telefon)
- distraktor i správné slovo musely být ve správném tvaru. Pokud by překlad anglického distraktoru mohl být považován za správnou možnost (např. jako metafora), byl nahrazen jiným slovem, které omyl vylučovalo.

2.2 Administrace testu základních čtenářských dovedností

Testy výzkumu PIAAC byly administrovány primárně elektronicky na přenosných počítačích. Respondenti, kteří neměli zkušenost v práci s počítačem (průměr OECD 9,3 %, průměr ČR 10,9 %), a respondenti, kteří se necítili dostatečně počítačově zdatní přesto, že nějaké zkušenosti v práci

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

s počítačem měli (průměr OECD 10, 2 %, průměr ČR 12,1 %), volili alternativu písemného testu¹. Na písemný test byli přeměrováni rovněž respondenti, kteří neuspěli v úvodním ověření základních počítačových dovedností (ovládání myši a klávesnice, přechod mezi webovými stránkami a podobně). Nedostatečné počítačové dovednosti prokázalo průměrně 4,9 % respondentů ze všech zúčastněných zemí, v ČR to bylo 2,2 %. Všichni respondenti, kteří řešili písemný test, řešili k tomuto testu rovněž test základních čtenářských dovedností bez ohledu na to, jaká byla úroveň jejich dovedností². Část respondentů nicméně nezvládla základní úlohy a tedy běžný test vůbec neřešila. Tito respondenti přešli rovnou na test základních čtenářských dovedností. V zemích OECD, které se zúčastnily měření základních čtenářských dovedností³, bylo takových respondentů 1,8 %, v ČR pouze 0,6 %.

3. Výsledky

3.1 Celkové výsledky

Hodnocení základních čtenářských dovedností se zúčastnili všichni dospělí, kteří řešili písemný test. Proto bylo možno zkoumat, jak souvisí úspěšnost při řešení úloh z testu základních čtenářských dovedností s naměřenou úrovní čtenářské gramotnosti. Obrázek 4 ukazuje vztah mezi úrovní způsobilosti ve čtenářské gramotnosti a úspěšností (procentuální podíly správných odpovědí) při řešení všech typů úloh zjišťujících základní čtenářské dovednosti pro všech 21 zemí, které se zúčastnily tohoto měření. Obrázek 5 ukazuje dobu řešení jednotlivých bloků (v sekundách). Správnost i rychlost řešení se zvyšují se zvyšující se úrovní způsobilosti, přičemž při dosažení úrovně 2 je již zvyšování velmi malé.

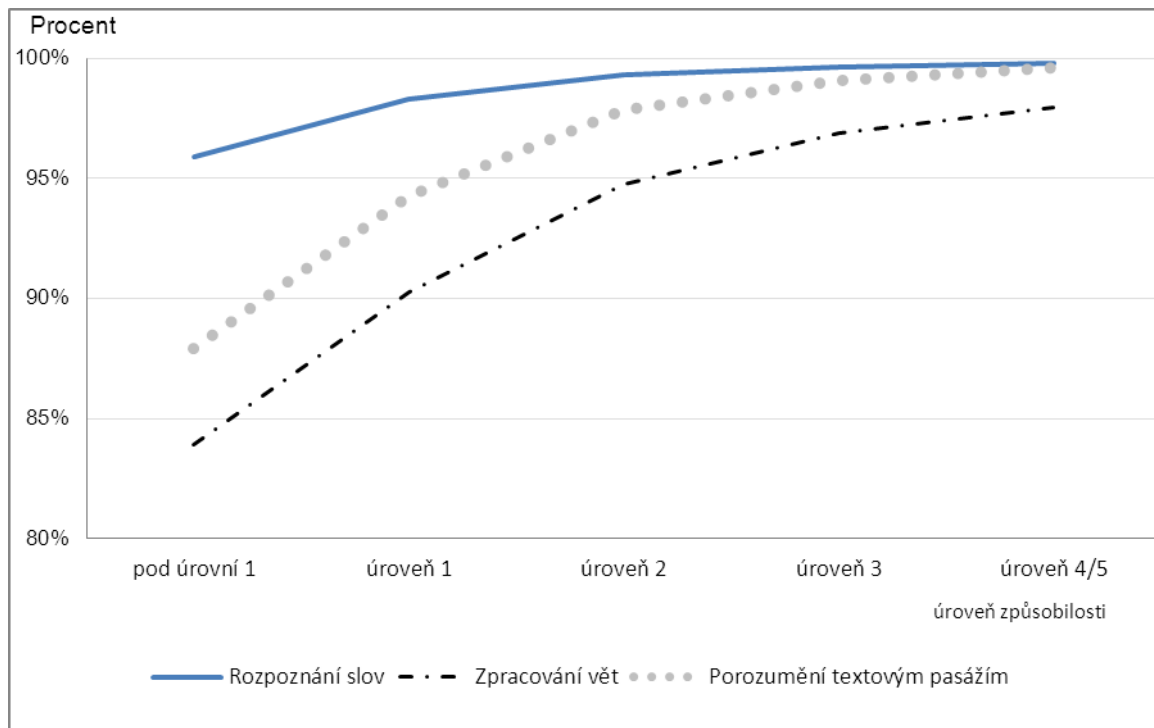
¹ Písemný test měřil pouze čtenářské a matematické dovednosti. Dovednosti řešení problémů byly testovány pouze elektronicky.

² Test bylo třeba zadat většímu počtu respondentů, aby bylo možno ověřit jeho funkčnost, stanovit parametry testu a správně ho „okalibrovat“ – tj. např. určit, jak rychle si s úlohami poradí zdatnější čtenář.

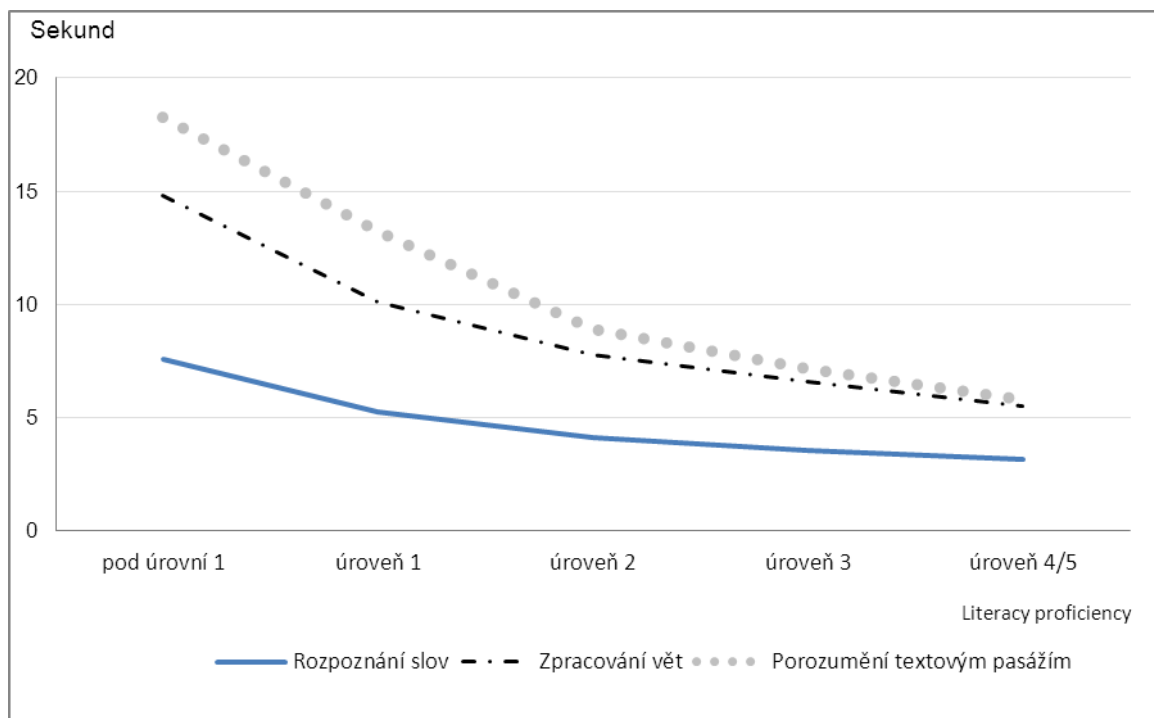
³ Tento testový modul byl volitelný a zúčastnilo se ho 21 z 24 zemí zapojených do výzkumu PIAAC, tedy všechny země s výjimkou Finska, Francie a Japonska).

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Obr. 4 Vztah mezi úrovní způsobilosti ve čtenářské gramotnosti a úspěšností v úlohách zkoumajících základní čtenářské dovednosti

Obr. 5 Vztah mezi úrovní způsobilosti ve čtenářské gramotnosti a dobou řešení úloh zkoumajících základní čtenářské dovednosti

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

3.2 Výsledky jednotlivých zemí

Tabulky 1 – 3 ukazují procentuální úspěšnost při řešení úloh z jednotlivých oblastí základních čtenářských dovedností v závislosti na úrovni způsobilosti ve čtenářské gramotnosti pro jednotlivé zúčastněné země. Z tabulek je zřejmé, že úspěšnost českých dospělých na všech úrovních způsobilosti včetně těch nejnižších, byla relativně vysoká.

V oddíle 1 bylo opakovaně zmiňováno, že srovnatelnost měření základních čtenářských dovedností v jednotlivých zemích je limitováno specifiky jednotlivých jazyků. Dalším limitujícím faktorem je podíl dospělých, kteří absolvovali měření základních čtenářských dovedností. Ten se v jednotlivých zemích lišil v závislosti na tom, kolik dospělých absolvovalo testování na počítači. V ČR byl podíl respondentů, kteří řešili písemný test, průměrný.

Nejzajímavější jsou informace o úspěšnosti dospělých se čtenářskou způsobilostí pod úrovní 1, neboť to je skupina, pro kterou je měření základních čtenářských dovedností primárně určeno a mělo by o ní podat podrobné informace, které by umožnily její čtenářské dovednosti zvýšit. Česká republika má však na této úrovni pouze 1,5 % občanů, což je druhý nejnižší podíl ze zúčastněných zemí hned po Japonsku (0,6 %). To znamená, že v tuto chvíli není měření základních čtenářských dovedností pro Českou republiku příliš relevantní, probíhá-li na reprezentativním výběru celé populace. To ovšem neznamená, že by test nemohl být velmi užitečný pro testování vybraných skupin občanů.

Tabulka 1 Procentuální úspěšnost při řešení úloh na rozpoznávání slov v závislosti na úrovni způsobilosti ve čtenářské gramotnosti

	Význam slov				
	pod úrovní 1	úroveň 1	úroveň 2	úroveň 3	úroveň 4/5
Austrálie	96,2	99,0	99,5	99,7	99,9
Rakousko	95,2	97,9	99,4	99,7	99,9
Kanada	94,1	97,6	98,8	99,5	99,9
Česká republika	99,1	99,7	99,9	100,0	99,9
Dánsko	95,6	98,6	99,3	99,6	99,8
Estonsko	98,2	99,3	99,7	99,8	99,9
Německo	96,2	98,7	99,6	99,9	99,9
Irsko	94,9	98,2	99,0	99,4	99,4
Itálie	96,6	98,0	98,7	99,1	99,3
Jižní Korea	96,7	98,1	99,4	99,8	99,9
Nizozemsko	98,4	98,7	99,7	99,8	99,7
Norsko	90,8	95,8	98,6	99,3	99,7
Polsko	98,4	99,1	99,4	99,7	99,8
Slovenská republika	99,8	99,9	99,9	100,0	100,0
Španělsko	95,9	98,6	99,4	99,7	99,7
Švédsko	95,7	97,5	99,1	99,7	99,8
Spojené státy	90,4	96,2	98,6	99,8	99,8
Belgie (Vlámsko)	94,2	98,8	99,6	99,5	99,7
Velká Británie (Anglie, Severní Irsko)	95,8	98,1	99,3	99,6	99,8
Kypr	95,6	98,6	99,7	99,8	99,9
Průměr	95,9	98,3	99,3	99,7	99,8

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Tabulka 2 Procentuální úspěšnost při řešení úloh na zpracování vět v závislosti na úrovni způsobilosti ve čtenářské gramotnosti

	Zpracování vět				
	pod úrovní 1	úroveň 1	úroveň 2	úroveň 3	úroveň 4/5
Austrálie	81,4	89,4	94,6	97,0	97,6
Rakousko	78,6	89,5	95,2	97,7	98,7
Kanada	79,0	88,2	93,2	96,8	98,4
Česká republika	91,1	93,1	95,5	96,8	95,8
Dánsko	87,1	91,8	95,1	96,8	97,6
Estonsko	86,1	92,7	95,4	97,0	98,0
Německo	78,7	89,1	94,9	97,5	98,7
Irsko	84,4	89,2	94,0	96,4	96,9
Itálie	87,1	92,8	95,8	97,3	97,7
Jižní Korea	84,1	88,7	94,0	96,7	97,8
Nizozemsko	85,7	89,4	94,0	96,3	98,3
Norsko	78,4	86,2	92,9	95,6	97,7
Polsko	90,0	92,9	95,4	96,8	97,9
Slovenská republika	99,8	100,0	99,9	100,0	100,0
Španělsko	87,1	92,0	95,2	96,7	98,2
Švédsko	83,6	90,4	94,6	97,4	99,1
Spojené státy	72,4	83,0	93,0	96,5	97,5
Belgie (Vlámsko)	78,8	89,6	94,1	96,3	97,6
Velká Británie (Anglie, Severní Irsko)	81,2	87,1	93,2	95,4	97,7
Kypr	82,1	88,7	92,9	94,3	95,0
Průměr	83,9	90,3	94,7	96,9	98,0

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Tabulka 3 Procentuální úspěšnost při řešení úloh na porozumění textovým pasážím v závislosti na úrovni způsobilosti ve čtenářské gramotnosti

	Porozumění textovým pasážím				
	pod úrovní 1	úroveň 1	úroveň 2	úroveň 3	úroveň 4/5
Australia	90,1	96,4	98,8	99,7	99,8
Rakousko	83,8	92,3	97,5	98,7	99,9
Kanada	84,7	94,4	97,6	98,6	99,1
Česká republika	87,2	94,0	98,4	99,1	98,5
Dánsko	90,5	95,3	97,4	99,0	99,8
Estonsko	90,6	96,2	98,0	99,1	99,4
Německo	85,1	93,4	97,3	99,2	99,9
Irsko	90,6	94,4	97,9	98,8	99,4
Itálie	83,8	90,2	95,1	98,2	99,8
Jižní Korea	84,4	90,5	97,2	99,2	99,8
Nizozemsko	91,2	94,8	98,4	99,1	99,6
Norsko	81,0	93,3	98,0	99,2	99,7
Polsko	93,4	96,7	98,0	98,9	99,7
Slovenská republika	99,2	99,3	99,5	99,7	99,8
Španělsko	89,4	94,8	98,2	98,9	99,6
Švédsko	86,5	95,7	98,7	99,5	99,6
Spojené státy	82,2	90,3	96,7	99,5	99,9
Belgie (Vlámsko)	88,6	95,1	98,0	98,6	99,5
Velká Británie (Anglie, Severní Irsko)	88,1	93,7	98,1	99,3	99,6
Kypr	83,0	93,5	97,5	98,9	99,5
Průměr	87,9	94,2	97,8	99,1	99,6

Závěr

Výzkum PIAAC byl prvním mezinárodním výzkumem, ve kterém došlo k pokusu hodnotit dovednosti dospělých s nízkou úrovní čtenářských dovedností a poučit se o jejich specifických obtížích. Výzkum ukázal, že podobné měření lze provést mezinárodně. Česká republika získala funkční test základních čtenářských dovedností, který může použít v budoucnu, respektive se jím lze inspirovat při vývoji analogických hodnoticích nástrojů.

Měření ukázalo, že v České republice je v mezinárodním srovnání relativně malý podíl občanů s velmi špatnými čtenářskými dovednostmi. Tito lidé nicméně v České republice jsou. Zde popsany koncept může sloužit jako inspirace pro podporu jejich čtenářských kompetencí.

Literatura

OECD. 2013. OECD Skills Outlook 2013. First results from the Survey of Adult Skills. Paříž: OECD.

OECD. 2012. Literacy, Numeracy and Problem Solving in Technology-Rich Environments. Framework for the OECD survey of Adult Skills. Paříž: OECD.